

Παραβατικότητα ανηλίκων στην περιφέρεια της πρωτεύουσας: Μεταχείριση ή τιμωρία;

ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΤΑΤΣΗ, Δικηγόρου, ΜΔΕ Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Η παραβατικότητα των ανηλίκων αποτελεί φαινόμενο σύνθετο με πολλές όψεις. Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να διαπιστωθεί, ποιοι είναι οι παράγοντες εκείνοι, πέραν των νομικών κριτηρίων, που επηρεάζουν την κρίση του Δικαστηρίου Ανηλίκων προκειμένου να αποφασίσει για την ενοχή ή μη ενός ανηλίκου και κατ' επέκταση και την επιβολή της ανάλογης ποινής.

The juvenile delinquency is a complex phenomenon with many aspects. The aim of this study was to determine which factors, beyond the legal criteria, affect the Court's decision on the guiltiness and consequently the reasonable punishment of the underage perpetrator.

Στα πλαίσια των προσπαθειών αντιμετώπισής του φαινομένου της παραβατικότητας των ανηλίκων, πολλές φορές παραγκωνίστηκαν τα δικαιώματά τους και τα μέτρα που ελήφθησαν κάθε άλλο παρά «θεραπευτικά» ήταν.

Στα βάθη των αιώνων¹, και στα πλαίσια του Αρχαίου Ρωμαϊκού Δικαίου, ο πατέρας εξουσίαζε απόλυτα το παιδί του, μπορούσε να το σκοτώσει, ή να το τιμωρήσει αρκετά αυστηρά ενώ από τον 13^ο αιώνα, έχουμε τις πρώτες αναφορές για «ευαγή ιδρύματα» που ανήκουν στην Εκκλησία και ως στόχο είχαν να διαπαιδαγωγούν τους ανήλικους που βρίσκονταν σε «κίνδυνο» και παρουσίαζαν «ηθικά» παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.

Έως το 1864 περίπου, οι γονείς θεωρούνται οι βασικοί υπεύθυνοι² για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, τα οποία θεωρούνται κτήμα τους, ενώ στην Ευρώπη, όλο και πιο συχνά, εφαρμόζεται το μέτρο του εγκλεισμού των ανηλίκων στη φυλακή. Στην Ελλάδα, η πρώτη αναφορά³ σε ανήλικους παραβάτες γίνεται με τον Ποινικό Νόμο του 1834 σύμφωνα με τον οποίο, ακόμα κι αν ο ανήλικος αθωωθεί, προβλέπεται η δυνατότητα εγκλεισμού του για λόγους διαπαιδαγώγησης. Κατά την περίοδο 1899-1960 το Δικαστήριο ανηλίκων θεσπίζει⁴ τη νομική ανευθυνότητα του παιδιού και παρέχει στην Πολιτεία το δικαίωμα να παρεμβαίνει μέσα στην οικογένεια, καταργώντας ακόμη και δικαιώματα των γονιών απέναντι στα παιδιά τους.

Στις μέρες μας, κυριαρχεί ένα κοινωνικοπροληπτικό μοντέλο⁵ αντιμετώπισης της παρέκκλισης των ανηλίκων. Στόχος πλέον είναι η σωστή ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και η παροχή σε αυτό μιας δεύτερης ευκαιρίας. Οι δικαστές δεν αντιμετωπίζουν τον ανήλικο σαν εγκληματία, αλλά σαν άτομο που οδηγήθηκε σε μια ορισμένη συμπεριφορά επηρεασμένος από άλλους παράγοντες, όπως για παράδειγμα η οικογένεια, το φιλικό περιβάλλον κ.λπ.

Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με το γεγονός πως ο ανήλικος αποτελεί μεν ξεχωριστή αλλά αδιαμόρφωτη ακόμα προσωπικότητα, δημιουργούν την ελπίδα πως υπάρχει η δυνατότητα πρόληψης και σωστής καθοδήγησής του.

1. Γιατί παραβατικότητα και όχι εγκληματικότητα;

Στο άρθρο 121 ΠΚ ορίζεται πως ως ανήλικοι παραβάτες νοούνται αυτοί που «κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης, έχουν ηλικία μεταξύ του ογδόου και του δεκάτου ογδόου έτους της ηλικίας τους συμπληρωμένων». Ενώ στο άρθρο 133 ΠΚ γίνεται αναφορά στους νεαρούς εγκληματίες (όσοι έχουν συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας τους αλλά όχι και το εικοστό) οι οποίοι αντιμετωπίζονται με ποινή ελαττωμένη βάσει του άρθρου 83 ΠΚ.

Σχετικά με τον όρο *παραβατικότητα*, οι ανήλικοι λόγω μειωμένου καταλογισμού δεν μπορούν να θεωρηθούν ως άτομα που δρουν ενσυνείδητα με πλήρη βούληση αφού ακόμα βρίσκονται σε φάση διαμόρφωσης της προσωπικότητάς τους και ουσιαστικά δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 14 ΠΚ (έγκλημα είναι κάθε πράξη άδικη και καταλογιστή στον δράστη, η οποία τιμωρείται από το νόμο) που απαιτεί την ύπαρξη καταλογισμού. Επιπλέον, η χρήση του όρου «εγκληματικότητα» μπορεί να επιδράσει αρνητικά⁶ στον ανήλικο και να αποτελέσει τροχοπέδη στην ομαλή ανάπτυξή του και την κοινωνική του επανένταξη λόγω της στιγματιστικής λειτουργίας της έννοιας «εγκληματίας» στον ψυχισμό του δεδομένου ότι από τη στιγμή που ο ανήλικος χαρακτηριστεί από ένα θεσμό όπως για παράδειγμα, Δικαστήριο, οικογένεια κ.λπ., ως «εγκληματίας», αρχίζει να αντιμετωπίζεται πλέον με σκεπτικισμό και άρνηση.

Εφόσον, όμως, ο ανήλικος έχει αδιαμόρφωτη και ανολοκλήρωτη προσωπικότητα και δεδομένου του γεγονότος πως «αντιγράφει» και μιμείται συμπεριφορές μεγαλώνοντας, θα μπορούσε πως κανείς να υποστηρίξει πως την μεγαλύτερη ευθύνη της παραβατικής συμπεριφοράς του, τη φέρει ο κοινωνικός του περίγυρος και συγκεκριμένα το περιβάλλον στο οποίο διαβιώνει.

2. Ερμηνεία φαινομένου παραβατικότητας ανηλίκων

Η παραβατικότητα των ανηλίκων αποτελεί φαινόμενο σύνθετο με πολλές όψεις. Για το λόγο αυτό ποικίλες θεωρίες προσπάθησαν να εξηγήσουν και έρευνες να διαπιστώσουν και να επιβεβαιώσουν την ύπαρξη των παραγόντων εκείνων που οδηγούν ένα ανήλικο άτομο στο να εμφανίσει αποκλίνουσα ή αξιόποινη συμπεριφορά. Σε θεωρητικό επί-

1. Στράτος Γεωργούλας, Παρέκκλιση Ανηλίκων, Θεωρητική, Ερευνητική Προσέγγιση και Πολιτικές, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2009, σελ. 12.

2. Φαρσεδάκης Ι. Ιάκωβος, Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, Μερικές ιστορικές, συγκριτικές, θεωρητικές και πρακτικές επισημάνσεις, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991, σελ. 260.

3. Στράτος Γεωργούλας, Παρέκκλιση Ανηλίκων... ό.π.

4. Φαρσεδάκης Ι. Ιάκωβος, Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα..ό.π. σελ. 261.

5. Στο ίδιο.

6. Ιάκ. Φαρσεδάκη, Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος Ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005, σελ. 12.

πεδο, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει⁷ πως δύο είναι οι βασικοί παράγοντες⁸ που επηρεάζουν τον ανήλικο και τον οδηγούν στην εμφάνιση τέτοιων συμπεριφορών:

- α. τα ατομικά χαρακτηριστικά του και
- β. το περιβάλλον του.

Πιο συγκεκριμένα, όταν αναφερόμαστε στα ατομικά χαρακτηριστικά του ανήλικου, εννοούμε παράγοντες που σχετίζονται με την προσωπικότητά του αλλά και τη σωματική του «κατασκευή». Από την άλλη πλευρά το περιβάλλον, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Όταν αναφερόμαστε στο περιβάλλον δεν εννοούμε μόνο την περιοχή, την πόλη ή την γειτονιά. Η έννοια αυτή είναι ευρύτερη και περιλαμβάνει ποικίλους⁹ παράγοντες που είναι ικανοί να επηρεάσουν, αλλά ακόμα και να διαμορφώσουν την προσωπικότητα και το χαρακτήρα ενός ανήλικου, όπως η οικογένεια, το σχολείο, οι φίλοι, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας κ.α.

Έχοντας ως βάση τους προαναφερθέντες παράγοντες διάφορες έρευνες και θεωρίες εμφανίστηκαν στο προσκήνιο. Οι μεν προσπαθώντας να αποδείξουν πως τα βιολογικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά, μπορούν να αποτελέσουν αυτοτελείς παράγοντες παραβατικής συμπεριφοράς¹⁰ (*ατομικεντρικές προσεγγίσεις*), οι δε τονίζοντας τη σημασία των κοινωνικών παραγόντων ως αιτία του εγκλήματος¹¹ (*κοινωνιολογικές προσεγγίσεις*) και συγκεκριμένα οι *οικολογικές προσεγγίσεις του εγκλήματος* (R.Park, E.Burgess και R.McKenzie, C.Shaw και H.McKay), η θεωρία της ανομίας (Merton), η *θεωρία του υποπολιτισμού της βίας* (A. Cohen), η θεωρία των διαφορετικών ευκαιριών των Cloward και Ohlin, η θεωρία της εξουδετέρωσης (Sykes και Matza), η θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού (Sutherland), η θεωρία του κοινωνικού ελέγχου (Hirschi), η *θεωρία της πολιτισμικής σύγκρουσης* (T. Sellin), η *θεωρία της ετικέτας* (Tannebaum, Lemert, Becker κ.α.) και οι *θεωρίες της περιορισμένης επιλογής* (Blau, Andenaes, Zimring και Hawkins, Gibbs, Cook, Cusson, Clarke).

3. Ιδιαιτερότητα της Ποινικής Διαδικασίας

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά της είναι ότι:

- A. Ασχολείται με μια συγκεκριμένη ομάδα, τους ανήλικους
- B. Δεν υφίσταται ένας αυτοτελής κώδικας νομοθεσίας που να τους αφορά αποκλειστικά.
- Γ. Ειδικά ποινικά δικαστήρια επιλαμβάνονται των υποθέσεων των ανήλικων (άρθρο 96 παρ. 3 Συντάγματος) και η δίκη διεξάγεται κεκλεισμένων των θυρών χωρίς να παραβιάζεται η αρχή της δημοσιότητας. Τα άρθρα 96 παρ. 3 Σ και 113 ΚΠΔ, ορίζουν τα σχετικά με τη λειτουργία των Δικαστηρίων Ανήλικων τα οποία διακρίνονται σε Μονομελή, Τριμελή και Τριμελή Εφετεία Ανήλικων σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1 περιπτώσεις στ'-η' του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών.

Χαρακτηριστικό και ιδιαίτερο γνώρισμα των συνεδριάσεων που λαμβάνουν χώρα στα συγκεκριμένα δικαστήρια είναι η μη εφαρμογή της αρχής της δημοσιότητας (άρθρο 93 παρ. 2 Σ). Η δίκη του ανήλικου παραβάτη διεξάγεται κεκλεισμένων των θυρών (άρθρο 330 ΚΠΔ). Εξάλλου, πέρα από την συνταγματική κατοχύρωση στην ελληνική έν-

νομη τάξη, το δικαίωμα της κεκλεισμένων των θυρών δίκης έχει κατοχυρωθεί και προβλέπεται στο κείμενο της Ε.Σ.Δ.Α. που αναγνωρίζει τη δυνατότητα «αποκλεισμού της δημοσιότητας της διαδικασίας στο ακροατήριο προς το συμφέρον της νεότητας. Επιπλέον δεν εφαρμόζεται το άρθρο 97 παρ. 1 σύμφωνα με το οποίο «τα κακούργηματα και τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται από μικτά ορκωτά δικαστήρια...». Αυτό ισχύει, μιας και τα Δικαστήρια Ανήλικων αποτελούν ποινικά δικαστήρια που ασκούν ειδική ποινική δικαιοδοσία¹² (άρθρο 1 περ. γ' ΚΠΔ) για ανήλικους από οχτώ έως δεκαοχτώ ετών.

Δ. Ακόμα και όταν το πλαίσιο ποινής που απειλείται παραπέμπει σε κακούρηγμα (ΠΚ 18), κατά πλάσμα δικαίου θεωρείται πλημμέλημα στα πλαίσια του προνοιακού προτύπου¹³ το οποίο επικεντρώνεται στην ίδια την προσωπικότητα του ανήλικου δράστη.

Ε. Δεν εφαρμόζεται η αυτόφωρη διαδικασία.

ΣΤ. Τα προβλεπόμενα είδη κυρώσεων αφορούν σε θεραπευτικά (ΠΚ 123) και αναμορφωτικά (ΠΚ 122) μέτρα, ενώ ο εγκλεισμός επιβάλλεται σε ιδιαίτερες περιπτώσεις που καθορίζονται στο νόμο (ΠΚ 127).

Εκτός από τα παραπάνω, το δικαίο ανήλικων διέπεται από μια σειρά αρχών¹⁴ οι οποίες πρέπει πάντοτε να λαμβάνονται υπόψη κατά την εφαρμογή του, και είναι οι εξής:

1. *Αρχή του συμφέροντος του ανήλικου προσώπου*: η αρχή αυτή καθιερώνεται ως υπέρτατη αξία που πρέπει να λαμβάνει υπόψη του ο εφαρμοστής του Νόμου αφού αποτελεί το αποκλειστικό κριτήριο της ερμηνείας ορισμένων διατάξεων. Επιπλέον, η Πολιτεία πρέπει να αναλαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα και να δημιουργεί συνθήκες τέτοιες που θα επηρεάσουν θετικά την εξέλιξη του ανήλικου.

2. *Αρχή της ελάχιστης παρέμβασης*: αποτελεί συνέχεια της παραπάνω αρχής και αφορά την παρέμβαση του Συστήματος Απονομής της Ποινικής Δικαιοσύνης (ΣΑΠΔ), όποτε και όταν είναι πραγματικά αναγκαίο και δε θα επιδράσει αρνητικά στον ανήλικο οδηγώντας σε αντίθετα από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

3. *Αρχή της τιμωρίας των δραστηνών*: Η αρχή αυτή αναφέρεται σε ανήλικους θύματα και άρα εναρμονίζεται με το συμφέρον του ανήλικου ατόμου. Στις περιπτώσεις όμως που ο ανήλικος είναι ο δράστης, κυριαρχεί η *αρχή της αγωγής*. Αφορά στην επιλογή των κατάλληλων μέτρων, είτε αυτά είναι θεραπευτικά, είτε αναμορφωτικά και στην, κατά το δυνατό, αποφυγή του εγκλεισμού.

4. *Αρχή της ιδιόζουσας εξατομικευμένης μεταχείρισης*: Στο Δικαστήριο δίνεται η διακριτική ευχέρεια να επιλέξει τα μέτρα που θα επιβάλλει, ανάλογα με τις ανάγκες του εκάστοτε ανήλικου, χωρίς βέβαια να παραβλέπει την αρχή της αναλογικότητας, ενώ σε κάθε περίπτωση υποχρεούται να ζητήσει τη διατήρησή τους για όσο χρονικό διάστημα κρίνεται αναγκαίο.

5. *Αρχή της συνύπαρξης του κοινωνικο-προνοιακού χαρακτήρα και της διαφύλαξης ορισμένων από τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα του κατηγορουμένου*: Ουσιαστικά, πρόκειται για τη συνύπαρξη του προνοιακού και του δικαιοδικού προτύπου.

6. *Αρχή της εξειδίκευσης των επαγγελματιών*: Αφορά όλα τα άτομα που εμπλέκονται στο ΣΑΠΔ και έρχονται σε επαφή με τους ανήλικους (αστυνομικοί, εισαγγελείς, δικαστικοί λειτουργοί, δικηγόροι κλπ). Η

7. Κουράκης Ε. Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανήλικων, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σελ. 55.

8. Ιάκ. Φαρσεδάκη, Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος Ανήλικων, ό.π., σελ. 37, 50.

9. Στο ίδιο, σελ. 54 επ.

10. Ανθοζωή Χαίδου, Θετικιστική Εγκληματολογία, Αιτιολογικές Προσεγγίσεις του Εγκληματικού Φαινομένου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996, σελ. 21.

11. Στράτος Γεωργούλας, Παρέκκλιση Ανήλικων... ό.π., σελ. 58.

12. Όπως αναφέρει ο Αργύρης Καρράς, στο Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007, σελ. 65, «ειδική ποινική δικαιοδοσία, ονομάζεται η δικαιοδοσία των δικαστηρίων, που ορίζονται ειδικά για να δικάζουν όσα εγκλήματα φέρεται ότι διαπράχθηκαν από ορισμένες κατηγορίες προσώπων και η λειτουργία τους μπορεί να προβλέπεται μόνο από το ίδιο το Σύνταγμα».

13. Σπινέλλη Δ.Κ.-Α. Τρωϊάννου, Δίκαιο Ανήλικων: Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1992, σελ. 88.

14. Κ.Δ. Σπινέλλη-Α. Τρωϊάννου, Δίκαιο Ανήλικων... ό.π. σελ. 36 επ.

αρχή αυτή αποτελεί την απαραίτητη συνθήκη για να εφαρμοστούν σωστά οι διατάξεις του ουσιαστικού και του δικονομικού δικαίου προκειμένου να μην τραυματιστεί ο ψυχισμός του ανηλίκου, ενώ επιβάλλεται και από τον ίδιο το νόμο (άρθρο 4 Ν. 3860/2010).

4. Νομοθετική Αντιμετώπιση της Παραβατικότητας των Ανηλίκων

Σε διάφορες χώρες της Ευρώπης, αλλά και διεθνώς διαφαίνεται η τάση δημιουργίας ενός πλαισίου προστασίας των ανηλίκων (π.χ. Κατευθυντήριες γραμμές Ριάντ, Κανόνες του Πεκίνου, ΕΖΔΑ, Συστάσεις Συμβουλίου της Ευρώπης, νομοθετικές προβλέψεις σε διάφορες χώρες της Ε.Ε.) με την εκτεταμένη εφαρμογή εναλλακτικών μέτρων, την εμπλοκή των γονέων και των κρατικών μηχανισμών για την προώθηση και την εφαρμογή του θεσμού της ποινικής διαμεσολάβησης, παρακάμπτοντας την ποινική διαδικασία ακόμα και για σοβαρότερα εγκλήματα, χωρίς βέβαια να παραγκωνίζεται η ηθική αλλά και οικονομική αποζημίωση του θύματος.

Στην ελληνική νομοθεσία, μια πληθώρα διατάξεων αποσκοπεί στην προστασία των ανηλίκων και στην εξασφάλιση των εγγυήσεων που απαιτούνται για τη διεξαγωγή μια δίκαιης δίκης. Εφόσον ο ανήλικος αποτελεί ιδιάρουσα περίπτωση ατόμου και η προσωπικότητά του τελεί υπό διαμόρφωση¹⁵, η παρέμβαση της Πολιτείας, οφείλει να παρέχει αρωγή στον ανήλικο δράστη και να μην κρατά τιμωρητική στάση απέναντί του.

Ακρογωνιαίο λίθο¹⁶ του δικαίου ανηλίκων αποτελεί το συμφέρον του ανηλίκου. Πιο συγκεκριμένα, η Πολιτεία πρέπει να λαμβάνει όλα εκείνα τα μέτρα που χρειάζεται για να προστατέψει τους ανήλικους και να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες που θα τους βοηθήσουν κατά την περίοδο που θα είναι ευάλωτοι σε αποκλίνουσες συμπεριφορές. Τα μέτρα αυτά θα πρέπει να στοχεύουν στην ψυχοσωματική τους ανέλιξη¹⁷ και την ομαλή επανένταξή τους στην κοινωνία σε περιπτώσεις «παρεκτροπής». Γι' αυτό το λόγο στις περιπτώσεις των ανηλίκων δραστών, στο ελληνικό δίκαιο ανηλίκων, προβάδισμα δίνεται στην εφαρμογή των μέτρων (αναμορφωτικά και θεραπευτικά) και όχι στην τοποθέτησή τους σε καταστήματα κράτησης.

Έτσι, στην Ελλάδα, μετά το 1950, όταν και τέθηκαν σε ισχύ ο Ποινικός Κώδικας και ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, αποτέλεσαν σημείο αναφοράς αλλά ταυτόχρονα και σημείο εκκίνησης για την αναμόρφωση του Δικαίου των Ανηλίκων¹⁸. Μέχρι τότε, το μοναδικό κριτήριο για επιβολή ποινής στον ανήλικο αποτελούσε το κατά πόσο είχε την πνευματική ικανότητα να αναληφθεί τη σημασία της πράξης του¹⁹. Σε κάθε βέβαια περίπτωση του επιβαλλόταν ποινή εγκλεισμού είτε σε κάποιο «επανορθωτικό κατάστημα»²⁰ είτε στη φυλακή.

Σύντομα, ωστόσο, άρχισε να γίνεται αντιληπτό πως η τιμωρητική στάση απέναντι στον ανήλικο οδηγεί στην αύξηση της εγκληματικής υποτροπής παρά στη μείωση της. Για το λόγο αυτό, με τον ισχύοντα Π.Κ. που κυρώθηκε με το Νόμο 1492/1950, η παιδική ηλικία στην οποία αφιερώνεται το όγδοο κεφάλαιο του Γενικού Μέρους, αναγνωρίζεται

ως αυτοτελές ένομο αγαθό²¹ που χρήζει διαφύλαξης και προστασίας²². Για πρώτη φορά θεσπίζεται²³ το κατώτερο και το ανώτερο όριο ποινικής ανευθυνότητας του ανηλίκου σε έβδομο και δωδέκατο έτος αντίστοιχα, ενώ ταυτόχρονα εισάγεται και η στερητική της ελευθερίας ποινή αφού μέχρι τότε επιβάλλονταν αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα²⁴.

Το 2003 κυρώνεται ο Νόμος 3189 που αναμόρφωνει κυριολεκτικά την ποινική νομοθεσία των ανηλίκων. Αλλάζουν τα όρια της ποινικής υπευθυνότητας και ανευθυνότητας (από το έβδομο στο όγδοο έτος και από το δωδέκατο στο δέκατο τρίτο), το δέκατο όγδοο έτος αποτελεί το κατώτατο όριο για επιβολή κάθειρξης, ενώ στις περιπτώσεις που οι ρυθμίσεις είναι ευμενέστερες ο Νόμος 3189/2003 ισχύει αναδρομικά, δηλαδή εφαρμόζονται ακόμα και σε πράξεις που τελέστηκαν πριν τεθεί σε ισχύ (άρθρο 2 παρ. 1 ΠΚ).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει η προσπάθεια ηπιότερης αντιμετώπισης των ανήλικων δραστών με την εφαρμογή μέτρων εξωδουρματικής μεταχείρισης²⁵. Εισάγεται μια σειρά νέων αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων²⁶ όπως αυτά ορίζονται στα άρθρα του Ποινικού Κώδικα 122 και 123 αντίστοιχα (και αφορούν στην αποζημίωση του θύματος, στη φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής κατάρτισης, στην παρακολούθηση προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής κ.λπ.).

Λίγα χρόνια αργότερα, ο Νόμος 3860 του 2010 έρχεται να καλύψει τα κενά του προηγούμενου. Πιο συγκεκριμένα, δεν δικάζονται πλέον, ως αυτόφωρα τα εγκλήματα που τελούνται από ανηλίκους (άρθρο 7), αυξάνεται το κατώτατο όριο ηλικίας για την επιβολή προσωρινής κράτησης ή ποινής εγκλεισμού από δεκατρία σε δεκαπέντε έτη (άρθρο 8 παρ. 2 και άρθρο 2 αντίστοιχα Ν 3860/2010), ενώ είναι δυνατόν να επιβάλλονται ως περιοριστικοί όροι κάποια από τα αναμορφωτικά μέτρα που προτείνονται στο άρθρο 122 ΠΚ.

Ειδικά οι προϋποθέσεις της επιβολής τόσο της ποινής του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα νέων, όσο και του μέτρου της προσωρινής κράτησης, γίνονται πολύ αυστηρές. Όπως ορίζεται και στο άρθρο 127 παρ. 1 ΠΚ ο ανήλικος θα πρέπει να έχει τελέσει αποκλειστικά κακούργημα, στο οποίο να εμπιέρονται «στοιχεία βίας, κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας ή να αποτελεί τμήμα της ευρύτερης εγκληματικής δραστηριότητας του ανηλίκου». Οι τροποποιήσεις αυτές, κρίνονται θετικές αφού πλέον η ποινή του εγκλεισμού επιβάλλεται μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις²⁷. Επιπλέον το Δικαστήριο, υποχρεούται να αιτιολογήσει επαρκώς και εμπεριστατωμένα, για ποιο λόγο κρίνεται αναγκαία η επιβολή μιας τέτοιας ποινής.

Εκτός από τα παραπάνω, αυξάνονται τα προσόντα του Δικαστή Ανηλίκων καταδεικνύοντας μια προσπάθεια «εξειδίκευσής» του αφού η ποινική μεταχείριση του ανηλίκου, προϋποθέτει άτομα με ειδικές γνώσεις πάνω στο θέμα.

Μία ακόμη πολύ σημαντική αλλαγή αφορά στον αυτεπάγγελο διορισμό δικηγόρου για τα κακούργηματα. Ο ανήλικος κατά πλάσμα δικαίου, όπως ορίζει το άρθρο 18 ΠΚ δεν τελεί κακούργημα και οι πράξεις του θεωρούνται πλημμελήματα. Η ρύθμιση αυτή έχει ως αποτέλεσμα, αφού ο ανήλικος ποτέ δεν τελεί κακούργημα να χάσει τη δυνατότητα υποχρεωτικού συνηγόρου υπεράσπισής του από το δικα-

15. Σωτηρίου Ευστρατιάδη, «Οι νέες διατάξεις για την παραβατικότητα των ανηλίκων- μια καινοτομία στο ποινικό σύστημα πηγή νέων δυσχερειών», Ποινική Δικαιοσύνη, τεύχος 11, 2003, σελ. 1178.

16. Κ.Δ. Σπινέλλη-Α. Τρωϊάννου, Δίκαιο Ανηλίκων, Ποινικές Ρυθμίσεις... ό.π., σελ. 36.

17. Στο ίδιο, σελ. 37.

18. Κουράκης Ε. Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων...ό.π...σελ. 269.

19. Στο ίδιο σελ. 8.

20. Στο ίδιο.

21. Αγγελική Πιτσέλα, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας... ό.π.σελ. 39.

22. Κ.Δ. Σπινέλλη-Α. Τρωϊάννου, Δίκαιο Ανηλίκων,...ό.π.

23. Αγγελική Γ. Πιτσέλα, Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής, ό.π., σελ. 121.

24. Στο ίδιο σελ. 122.

25. Μαρίας Τερζόγλου, Ο Ν 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας των ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη, τεύχος 11, 2003 σελ. 1180

26. Κουράκης Ε. Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων...ό.π...σελ. 282.

27. Κοσμάτου Κώστα, Οι νέες τροποποιήσεις του ποινικού δικαίου των ανηλίκων με το Ν 3860/2010», Ποινική Δικαιοσύνη, Ιούλιος, 2010, σελ. 804.

στήριο όπως ισχύει στο άρθρο 340 ΚΠΔ για τους ενήλικες. Η καινοτομία που εισάγει ο νέος νόμος είναι πως το δικαστήριο στις περιπτώσεις των κακουργημάτων είναι υποχρεωμένο πλέον να διορίσει συνήγορο υπεράσπισης.

Τέλος, βάσει του άρθρου 45Α παρ. 1 ΚΠΔ παρέχεται στον Εισαγγελέα η δυνατότητα αποχής από την ποινική δίωξη, αν κρίνει ερευνώντας τις περιστάσεις υπό τις οποίες τελέστηκε η πράξη και την προσωπικότητα του δράστη, ότι η άσκηση της δεν είναι αναγκαία για να συγκρατηθεί ο ανήλικος από την τέλεση νέων αξιόποινων πράξεων.

5. Εμπειρική Διερεύνηση στο Τριμελές Δικαστήριο Ανηλίκων

Στα πλαίσια της εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας μελετήθηκαν οι υποθέσεις ανηλίκων²⁸ που εκδικάζονταν στη τριμελή Σύνοψη του Δικαστηρίου, δηλαδή τα κακουργήματα, τα οποία κατά πλάσμα δικαίου και όπως ορίζει το άρθρο 18 ΠΚ, θεωρούνται πλημμελήματα, αλλά η σοβαρότητά τους δικαιολογεί την ποινή του εγκλεισμού, για το χρονικό διάστημα από 6 Απριλίου 2012 έως 11 Ιουλίου 2012.

Στόχος της έρευνας ήταν να απαντηθεί το ερώτημα, εάν τελικά ακολουθείται ένα τιμωρητικό ή προνοιακό μοντέλο²⁹ από τη μεριά του Δικαστηρίου; Τι συμβαίνει στην πραγματικότητα; Ποια είναι τα κριτήρια (νομικά-εξωνομικά) που επηρεάζουν τη δικαστική κρίση; Ως βασική ερευνητική υπόθεση τέθηκε το κατά πόσο τα ατομικά χαρακτηριστικά των ανηλίκων διαμορφώνουν και επηρεάζουν τη δικαστική κρίση και τελικά με βάση ποια κριτήρια απονέμεται η ποινική δικαιοσύνη. Για τη συλλογή των στοιχείων ακολουθήθηκαν δύο είδη μεθοδολογίας: η *επιτόπια μη συμμετοχική παρατήρηση* και η *μελέτη των δικογραφιών*.

Αφενός η μη συμμετοχική παρατήρηση περιελάμβανε την παρακολούθηση των δικών των ανηλίκων μετά από ειδική αίτηση η οποία υπογράφηκε από την Πρόεδρο του Δικαστηρίου και κατατέθηκε στην Γραμματεία του Δικαστηρίου στην οποία αναφερόταν επακριβώς το θέμα της εργασίας, η σύνοψη του δικαστηρίου (μονομελές ή τριμελές) καθώς και οι ημερομηνίες που θα λάμβανε χώρα η εν λόγω παρατήρηση.

Καταγράφηκε το φύλο τους, η ηλικία, ο τόπος διαμονής και ο τόπος τέλεσης της πράξης, το ποινικό τους μπτρώο, η εθνικότητά τους, η πράξη για την οποία κατηγορούνταν καθώς και η ποινή που επιβλήθηκε από το δικαστήριο, σε περίπτωση ενοχής τους. Σε κάθε περίπτωση βέβαια, δεν καταγράφηκαν προσωπικά δεδομένα όπως τα ονόματα και ο ακριβής τόπος κατοικίας ή άλλα δεδομένα που «φωτογραφίζουν» συγκεκριμένες υποθέσεις.

Στο Τριμελές Δικαστήριο Ανηλίκων, από το χρονικό διάστημα 6 Απριλίου 2012 έως 11 Ιουλίου 2012, εισήχθησαν ενενήντα τρεις (93) υποθέσεις που αφορούσαν σε ανήλικους παραβάτες. Από αυτές συζητήθηκαν οι εβδομήντα (70) και οι είκοσι τρεις (23) αναβλήθηκαν. Από τις εβδομήντα (70) συζητηθείσες, οι οκτώ (8) αφορούσαν σε υπ' όρον απόλυση και μετατροπή ποινής και δεν μελετήθηκαν καθώς στόχος της παρούσας εργασίας ήταν να μελετηθεί ο τρόπος επιβολής ποινών εκ μέρους του Δικαστηρίου. Οι συζητηθείσες υποθέσεις αφορούσαν συνολικά σε ενενήντα ανηλίκους (90), ογδόντα έξι (86) αγόρια και τέσσερα (4) κορίτσια. Σε αρκετές υποθέσεις «πρωταγωνιστές» ήταν παραπάνω από ένας ανήλικος και από αυτούς οι είκοσι οκτώ (28) ήταν απόντες, δηλαδή δικάστηκαν ερήμην.

Ακολουθεί η αναλυτική παράθεση των συλλεγέντων στοιχείων.

28. Πρέπει να επισημανθεί πως πολλοί δράστες ήταν πλέον ενήλικες, αλλά δικάζονταν βάσει της ηλικίας που είχαν όταν τέλεσαν την πράξη και όχι την τωρινή.

29. Χ. Ζαραφωνίτου, Τιμωρητικότητα. Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008.

ι. Τόπος Τέλεσης - Τόπος Διαμονής

Το κέντρο της Αθήνας, αποτελεί την βασική περιοχή τέλεσης εγκλημάτων, αλλά και διαμονής των παραβατών. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως βρίσκει εφαρμογή η θεωρία της κοινωνικής αποδιοργάνωσης λόγω της χαμηλής ποιότητας ζωής που επικρατεί στο κέντρο εξαιτίας της συγκέντρωσης όλων των εμπορικών και επαγγελματικών δραστηριοτήτων, της ύπαρξης παλαιών κτιρίων και την συγκέντρωση μεταναστών σε περιοχές όπως η Κυψέλη (χαμηλά ενοίκια). Ακολουθούν, το Περιστέρι, τα Άνω Λιόσια και ο Ασπρόπυργος. Ωστόσο, ως κύριος τόπος διαμονής και τέλεσης των αδικημάτων αναφέρεται σε ευρεία κλίμακα, ο νομός Αττικής.

Πίνακας 1: Ηλικία

ΗΛΙΚΙΑ (σε έτη)	ΠΟΣΟΣΤΟ
12	1,11%
13	4,44%
14	3,33%
15	13,33%
16	18,89%
17	40%
18	15,5%
19	1,11%
20	2,22%

Όπως παρατηρείται από τον Πίνακα υπερεκπροσωπείται η ηλικία των 16 και 17 ετών, δηλαδή η περίοδος κατά την οποία ένας ανήλικος διανύει την εφηβεία του και θέλει να αντιδρά στα πάντα. Ωστόσο, εκτός από την ηλικία που παίζει σημαντικό αλλά όχι τον πρωτεύοντα ρόλο, υπάρχουν άλλοι παράγοντες όπως έχουν αναλυθεί παραπάνω οι οποίοι ωθούν έναν ανήλικο στην διάπραξη μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς.

Πίνακας 2: Χώρα προέλευσης ανηλίκων

ΧΩΡΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Ελλάδα	41,1%
Αφγανιστάν	13,33%
Αλβανία	8,9%
Ιράκ, Παλαιστίνη	5,55%
Μπαγκλαντές, Αλγερία	4,44%
Πακιστάν	3,33%
Πολωνία	2,22%
Νιγηρία, Λίβανος, Νέα Γουινέα, Σομαλία, Συρία, Μαρόκο, Σιέρα Λεόνε, Ουκρανία, Διπλή Εθνικότητα, αμφίβολο	1,11%

Από τον πίνακα, παρατηρείται, ότι οι μισοί σχεδόν κατηγορούμενοι ήταν Έλληνες, ενώ με σημαντική διαφορά ακολουθούν οι Αφγανοί, Αλβανοί, Ιρακινοί και Παλαιστίνιοι, Μπαγκλαντεστανοί και Αλγερινοί, ενώ σε πολύ μικρότερα ποσοστά ανέρχονται οι ανήλικοι που προέρχονται τη Σομαλία, τη Συρία, τη Νέα Γουινέα, το Μαρόκο, κ.λπ.

Στο Δικαστήριο πάντα υπήρχε διερμηνέας, ο οποίος είχε ήδη ειδοποιηθεί για τις περιπτώσεις των ανηλίκων που δεν μιλούσαν ελληνικά. Ωστόσο, ήταν πολύ συχνό το φαινόμενο της παρουσίας του διερμηνέα και της απουσίας του κατηγορουμένου.

Πίνακας 3: Είδη παραβατικής συμπεριφοράς

ΕΓΚΛΗΜΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ
Ναρκωτικά (αγορά/κατοχή/ πώληση)	33,3%
Ληστεία/ κλοπή	31,1%
Παράνομη οπλοκατοχή/ οπλοχρησία/ Έκρηξη/ κατασκευή και χρήση εκρηκτικής Βόμβας/ Απόπειρα Βαριάς σκοπούμενης σωματικής βλάβης	10%
Βιασμός/ αποπλάνηση παιδιού/ κατάχρηση σε ασέλγεια	5,5%
Εκβίαση με σωματική βία εναντίον προσώπου και με απειλές ενωμένες με επικείμενο κίνδυνο σώματος και ζωής	4,4%
Αρπαγή από κοινού με σκοπό να εξαναγκαστεί τρίτος σε πράξη για την οποία δεν είχε υποχρέωση, Παράνομη είσοδος στη χώρα, Απόπειρα ληστείας/ κλοπής	3,3%
Σύσταση εγκληματικής οργάνωσης/ συμμορίας, Ψευδής ανωμοτιή κατάθεση	2,2%
Απλή σωματική βλάβη, Επικίνδυνη σωματική βλάβη, Απόπειρα ανθρωποκτονίας, Απόπειρα εκβίασης, Πλαστογραφία μετα χρήσεως, Ασέλγεια μεταξύ συγγενών/ αιμομικξία μεταξύ αδελφών, Ψευδής αναφορά στις αρχές, Διακεκριμένη απόπειρα κλοπής, Διακεκριμένη κλοπή, Απόπειρα βιασμού, Αντίσταση κατά της αρχής	1,1%

Καταγράφηκαν 24 είδη παραβατικής συμπεριφοράς, όπως αποτυπώνονται από τον Πίνακα 3, με τα ναρκωτικά και τη ληστεία να κατέχουν εξέχουσα θέση. Ενδεικτικά, οι ποινές που επιβλήθηκαν κυμαίνονται ως εξής:

Σχετικά με τις παραβάσεις του Νόμου περί Ναρκωτικών, από τους 30 ανήλικους, οι 5 αθώωθηκαν λόγω αμφιβολιών, στους 10 επιβλήθηκε το μέτρο της επιμέλειας από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων, στους 8 επιβλήθηκε εγκλεισμός στο ΕΚΚΝ Αυλώνα, στους 6 καταβολή χρηματικού προστίμου σε κάποια ΜΚΟ ή φορέα ή ίδρυμα, και ο 1 έμεινε ατιμώρητος λόγω μετατροπής της κατηγορίας από εμπορία σε κατοχή ουσιών για προσωπική χρήση. Αξίζει να σημειωθεί πως μαζί με τα παραπάνω επιβλήθηκαν και θεραπευτικά μέτρα όπως για παράδειγμα η παρακολούθηση σχολείου, προγραμμάτων απεξάρτησης κ.λπ.

Όσον αφορά το έγκλημα της ληστείας, στους 14 επιβλήθηκε η ποινή του εγκλεισμού στο ΕΚΚΝ Αυλώνα, και στον 1 στο ΙΑΑΑΣΕ Βόλου, στους 8 επιβλήθηκε επιμέλεια, οι 2 αθώωθηκαν και οι 3 αναγκάστηκαν να καταβάλουν χρηματικό πρόστιμο σε οργανισμό ή ίδρυμα.

Τέλος, σχετικά με τον βιασμό και την αποπλάνηση/κατάχρηση σε ασέλγεια που αποτελούσαν και τα πιο δύσκολα περιστατικά, 5 ανήλι-

κοι προσήχθησαν ενώπιον του Δικαστηρίου (Στις 3 δράστες και θύμα ήταν αγόρια, εκ των οποίων ο ένας άτομο με νομική στέγηση). Δεν επιβλήθηκε εγκλεισμός, αλλά μόνο επιμέλεια και παρακολούθηση προγραμμάτων ψυχικής υγείας, μιας και συχνά ο ανήλικος δράστης μετατρέπεται σε θύμα λόγω της βιαιότητας με την οποία αντιμετωπιζόταν από τους γονείς του θύματος.

6. Γενικά συμπεράσματα

Σε γενικές γραμμές, σημαντικότερο ρόλο στην επιβολή ποινής εκ μέρους του δικαστηρίου έπαιζε όχι μόνο η παραβατική συμπεριφορά αλλά και η διάθεση του ανήλικου να συνεργαστεί. Δηλαδή να παρουσιάζεται στις συναντήσεις του με τον Επιμελητή του μέχρι την ημέρα της δικάσιμου, αλλά και να παραδεχτεί ενώπιον του δικαστηρίου την πράξη του και να ζητήσει συγγνώμη δείχνοντας μετανιωμένος και την πρόθεση μη επανάληψης της πράξης του στο μέλλον.

Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει, από περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ανήλικος, ακόμα και αν τα στοιχεία ήταν άκρως επιβαρυντικά γι' αυτόν, δεν έκανε καμία προσπάθεια για να συνεργαστεί με το δικαστήριο. Ενδεικτική ήταν η περίπτωση ανήλικου κατηγορουμένου, ο οποίος ήταν ήδη κρατούμενος στη φυλακή για παράνομη είσοδο στη χώρα και παράνομη οπλοφορία. Η Εισαγγελέας της έδρας του τόνιζε συνεχώς πως επιβαρύνει τη θέση του λέγοντας ψέμματα και δεν βοηθάει τον εαυτό του ενώ εκείνος επέμενε πως είναι αθώος πάρα την ύπαρξη αδιάσειστων ενοχοποιητικών στοιχείων εις βάρος του.

Αντίθετα, υπήρξαν περιπτώσεις κατά τις οποίες οι ανήλικοι ομολόγησαν τις πράξεις τους δείχνοντας μεταμέλεια και ζητώντας συγγνώμη από τα θύματα. Έδειχναν φανερά ταραγμένοι από την όλη διαδικασία της δίκης και τόνιζαν πως δε θα επαναλάβουν κάτι τέτοιο στο μέλλον. Σε τέτοιες περιπτώσεις το δικαστήριο εκτιμούσε ιδιαίτερα την ειλικρίνεια των ανηλίκων και τους «επιβράβευε» γι' αυτή τους την αντίδραση επισημαίνοντας πάντα πως μετά την ενηλικίωση τους η πιθανή συνέχεια της παραβατικής τους συμπεριφοράς θα είχε σκληρότερη αντιμετώπιση από το ποινικό δικαστήριο και οι πράξεις τους μπορεί να τους οδηγήσουν σε εγκλεισμό στη φυλακή για πολλά χρόνια.

Η στάση αυτή επιβεβαιώθηκε πολλές φορές και κυρίως σε περιπτώσεις ανήλικων κατηγορουμένων οι οποίοι είχαν γίνει θύματα της αυτοδικίας των συγγενών των θυμάτων. Δεν ήταν λίγες οι φορές που οι γονείς ζητούσαν την παραδειγματική τιμωρία του δράστη χωρίς να είναι σε θέση να αντιληφθούν πως επρόκειτο για «ειδικό Δικαστήριο» στο οποίο εφαρμόζονται συγκεκριμένες διατάξεις.

Σε κάθε περίπτωση ωστόσο, στόχος ήταν να επιβληθούν τα συμφέροντα προς τον ανήλικο μέτρα. Το Δικαστήριο επέβαλλε συνολική ποινή για εγκλήματα που πραγματοποιήθηκαν με μία ή περισσότερες πράξεις από τον ίδιο ανήλικο, ενώ το πιο σημαντικό μέτρο από όλα θεωρείται το μέτρο της Επιμέλειας³⁰, καθώς με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν να «ελέγχουν» για έναν χρόνο τουλάχιστον τον ανήλικο, να τον καθοδηγούν και να του παρέχουν όλα τα εφόδια που χρειάζεται για να συνεχίσει ομαλά τη ζωή του. Επιπλέον, η διαδικασία των συνεχών αναβολών σε υποθέσεις που αφορούσαν χρήστες ναρκωτικών ουσιών, φανέρωνε την ευαισθησία του δικαστηρίου απέναντι στους ανήλικους. Σε κάθε δικάσιμο, συνομιλούσαν με τον ανήλικο, έβλεπαν την πορεία του, το χρονικό διάστημα κατά το οποίο απείχε από τη χρήση ουσιών και συμφωνούσαν να δώσουν αναβολή προκειμένου μετά από ένα μήνα να ελέγξουν εκ νέου την πορεία του.

Στόχος του Δικαστηρίου ήταν πάντα να υπηρετήσει το συμφέρον του παιδιού και να επιλέξει την εφαρμογή της διάταξης εκείνης, η οποία

30. Συμπέρασμα που προέκυψε από την κατ' ιδίαν συζήτηση με την Πρόεδρο και την Εισαγγελέα του Δικαστηρίου Ανηλίκων.

εθεωρείτο πιο «συμφέρουσα» για τον ανήλικο και την ψυχοκοινωνική του εξέλιξη

7. Αντί Επιλόγου

Όπως προαναφέρθηκε, οι ανήλικοι, αποτελούν άτομα με τα δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που χρειάζονται προστασία. Οι έγκαιρες παρεμβάσεις, μπορούν να συντελέσουν σημαντικά στη μείωση της παραβατικότητας. Η κοινωνικοποίηση του ανήλικου και η παροχή των κατάλληλων κατευθύνσεων στην «εύπλαστη» ακόμα προσωπικότητά του μπορεί να αποδειχθούν σωτήριες επεμβάσεις για την επιλογή της σωστής στάσης ζωής εκ μέρους του.

Σε κάθε περίπτωση ο στόχος θα πρέπει να είναι ένας. Η παροχή στον ανήλικο των εφοδίων εκείνων που θα τον βοηθήσουν να παραμείνει δυνατός στις αρνητικές επιρροές, να γίνει πιο υπεύθυνος και να ενταχθεί ομαλά στην κοινωνία ως ενεργός πολίτης.

Ακόμα όμως και στις περιπτώσεις παρέκκλισης, ο λάθος χειρισμός μπορεί να οδηγήσει στον εκ νέου στιγματισμό και στο να ακολουθήσει ο ανήλικος μια τελείως διαφορετική, από την προβλεπόμενη, πορεία. Η θεωρία της ετικέτας εν προκειμένω εφαρμόζεται πλήρως αφού όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η *Σπινέλλη*³¹, ο ανήλικος «παύει να υφίσταται ως προς ένα μέρος της προσωπικότητάς του». Σταματάει δηλαδή να δρα ως άτομο με αξίες και αναστολές που σέβεται τις κοινωνικές και ηθικές επιταγές και αναζητά συμπεριφορές που αρμόζουν πλέον στον χαρακτηρισμό που του έχει αποδοθεί και ταιριάζουν με την «καινούργια» του ταυτότητα.

31. *Καλλιόπη Δ. Σπινέλλη*, «Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της θεωρίας της ετικέτας», *Ποινικά Χρονικά*, τεύχος ΚΣΤ (26), 1976, σελ. 793.

